

УДК 378 (477.4) "1932/1933"

А.І.Гринько

Викладачі Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання – жертви тоталітарного режиму у 1932–1933 рр.

У статті досліджуються основні аспекти, пов'язані зі становищем викладацького складу Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання під час репресій 1932–1933 рр.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський інститут соціального виховання, викладач, професор, інтелігенція, репресії, тоталітарний режим, ув'язнення.

На початок 30-х років ХХ століття політичну систему Радянського Союзу остаточно було перетворено на тоталітарну. Тоталітарний режим зосередив у своїх руках монополію на політичну владу, ідеологію, освіту – на всі сфери суспільно-політичного життя. Складовою частиною його системи був репресивний апарат, а знаряддям здійснення репресій – каральні органи ДПУ, підпорядковані Наркомату внутрішніх справ. Органи ДПУ-НКВС розгорнули жорстокі репресії проти власного народу, керуючись теорією про неминучість загострення класової боротьби на шляху побудови соціалізму та необхідність боротьби з ворогами народу. Безумовно, що до виру цих процесів були залучені всі соціальні верстви тогочасного суспільства, але особливе місце було відведене освітній, культурній і науковій інтелігенції. Одними з тих, кого було віднесено до “старої буржуазії”, “оплоту буржуазного устрою”, “петлюрівських елементів”, а отже, і до ворогів народу стали викладачі вищих навчальних закладів.

Взаємини науково-педагогічної інтелігенції вищої школи з владою, їх місце і роль у процесах соціально-економічного та культурного розвитку регіону Поділля початку 1930-х років і досі становлять важливу наукову проблему. Окремі аспекти даної проблеми у вказаний період досліджували О.М.Завальнюк¹, В.А.Нестеренко², П.Я.Слободянюк, Ю.В.Телячий, Ю.С.Чемерис³, А.І.Литвинчук⁴, А.Ф.Суровий, Ф.А.Петляк⁵, В.А. Войналович, Ю.З.Данилюк⁶ та ін.

Метою повідомлення є з'ясування становища викладачів Кам'янець-Подільського ІСВ при проведенні репресій у 1932–1933 рр., ставлення цієї групи інтелігенції до складних внутрішньополітичних процесів в умовах формування тоталітарної системи.

Система вищої освіти УСРР будувалася таким чином, що якому б відомству не належав навчальний заклад, воно (відомство) відповідало за фінанси закладу, практику студентів та їх подальше працевлаштування. Функції по навчальній, навчально-дослідній роботі покладалися на Народний комісаріат освіти (далі – НКО). НКО перевіряв якість викладацького складу, кваліфікацію професорів і доцентів (науково-фахової та педагогічної їх підготовленості), ідеологічну спрямованість і витриманість щодо марксо-ленінських вимог у справі підготовки кадрів для країни. Діяло “ленінське правило”, що “ніякий контроль і ніякі програми не можуть змінити того напрямку занять, який його визначає склад лекторів”⁷. Професорсько-викладацький склад ВНЗ перед працевлаштуванням ретельно перевірявся. В регіонах, наближених до кордонів республіки до цієї справи, ставилися надзвичайно серйозно. По кожному своєму педагогічному працівнику інститути надсилали матеріали до НКО: анкету за зразком НКО, завірену адміністрацією інституту; покажчик друкованих праць (коли друковані, де саме, рецензії, відгуки); характеристику за такими аспектами: науковим, педагогічним, громадсько-політичним (її складала адміністрація закладу, належно оформляла через відповідні компетентні органи); відомості про попереднє оформлення кваліфікації та про уточнений фах, що за ним має визначатись кваліфікація професора чи доцента; життєпис (автобіографія. –Авт.)⁸.

Наслідки впливу тоталітарної системи на вищі навчальні заклади спостерігалися у низці нововведень, здійснених на початку 1930-х рр. Керівництво ІСВ замість ректора здійснював директор, на принципі єдиноначальництва⁹. Це було пов’язане з рішенням листопадового пленуму ЦК ВКП(б) (1930 р.), за яким виборність ректорів (директорів), їх заступників, деканів факультетів скасовувалась і замінювалась їх призначенням. Правління інституту було ліквідовано, замість нього при директорові створено вчену раду. До складу ради увійшли викладачі, представники партійної, профспілкової, комсомольської організацій. Проте цей орган мав лише дорадчий характер. Скасовувались адміністративні функції факультетської та циклових комісій. За ними залишались тільки учбово-методичні функції. Пізніше циклові комісії були реорганізовані у спеціальні кафедри, а науково-дослідна кафедра закрита¹⁰.

Однією з особливостей діяльності закладів в прикордонній смузі, а саме таким був Кам’янець-Подільський ІСВ, було введення до штату працівників посади завідувача таємної частини та евакуаційної роботи. Даний службовець у своїй роботі звітував не перед дирекцією інституту, а перед

керівним складом Кам'янець-Подільського прикордонного загону. Посада передбачала виявлення “неблагонадійних елементів” у закладі¹¹. Обов'язком викладачів, котрі працювали в прикордонній смузі було в разі зміни місця роботи, або переїзду на інше місце проживання ще 2 роки повідомляти до вказаного органу про своє місцезнаходження. Це свідчить про наділення державою, якимось особливим статусом, або проведення різниці між працівниками прикордонної смуги і центральної частини УСРР, де такої вимоги не існувало. Коли ж працівник відділу таємної частини та евакуаційної роботи сам змінював місце перебування, крім вищезазначених вимог, він надавав підписку про нерозголошення державної таємниці¹².

Голодомор і катастрофічне погіршення матеріального становища викладачів супроводжувались політичними репресіями проти всіх, кого вважали ворогами існуючого ладу. З метою “поліпшення” соціального складу колективів інститутів періодично проводились спеціальні перевірки (чистки, перереєстрації). Ними керували комісії, створені партійними і радянськими органами. 15 травня 1930 р. ЦК КП(б)У під грифом “цілком таємно” направив інструкцію секретарям Кам'янець-Подільського, Проскурівського, Тульчинського та інших окружних партійних комітетів про чистку фахівців прикордонних округів. В ній, зокрема, зазначалось, що “лави фахівців” у цих округах “засмічено антирадянськими або ж не виявленими дотепер, але контрреволюційними елементами”¹³. Після цього розгорнулося переслідування “ворогів” у середовищі студентів, викладачів і співробітників інститутів, під яке потрапив і Кам'янець-Подільський ІСВ. Ще в кінці липня 1931 р. в одному зі звітів ІСВ до центру повідомлялось, що серед студентів “виявлено цілу низку колишніх білих офіцерів, петлюрівців та представників інших ворожих армій”¹⁴. Надалі відрахування студентів з формулюваннями “син петлюрівця-куркуля”, “син жандарма”, “дочка спекулянта”, “скрив своє соціальне походження” стали постійними. Багатьом з таких же причин відмовляли у видачі дипломів¹⁵. З даного часу в закладі організовано звіти викладачів і співробітників, в обговоренні яких брали участь студенти, представники громадських організацій, робітники підприємств міста. Після таких звітів багатьох позбавляли права працювати у вузі. Так, у березні 1932 р. звільнили з роботи із заборонаю працювати в прикордонній зоні працівників ІСВ – старшого бухгалтера П.Я.Сидоранського, бухгалтера-касира П.П.Литовського, завідуючого господарською частиною А.В.Бойка, кореспондента Г.Й.Свідера, завідуючого бібліотекою П.Ф.Ленартовича, бібліотекаря Л.Г.Белінську; секретаря ін-

ституту М.Б.Глузман та ін.¹⁶. Проведення подібних кампаній стане причиною недостатньої кількості працівників у закладі. Крім того, партійне керівництво боялося “засмічення” радапарату прикордонної смуги чужим контрреволюційним елементом. Тому заборонялося приймати на роботу осіб, що не мали трудової прописки, а також тих, хто був “вичищений” по 1 та 2 категоріях¹⁷.

14 грудня 1932 р. ЦК ВКП (б) та РНК СРСР прийняли спільну постанову “Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та у Західних областях”. У ній центральний уряд запропонував ЦК ВКП(б)У і РНК України звернути серйозну увагу на правильне проведення українізації, усунути механічне її проведення, вигнати петлюрівські та інші елементи з партійних та радянських організацій¹⁸. Можна стверджувати, що даний документ дав ще один поштовх до масових репресій серед української інтелігенції. Причиною початку перевірок та чисток серед викладачів ІСВ могла слугувати та “нездорова” антирадянська атмосфера, яка склалася серед студентів закладу: антирадянські вислови, критика лінії партії, виступи проти соцзмагань, ударництва та ін. “Нездорову” атмосферу у студентському середовищі підігрівали, на думку парторганізації, антирадянські вислови викладачів. Так, лектор Бudyко у 1932 р. зазначив, що “ми будуємо соціалізм, згораємо на роботі. А що з цього маємо. Ми маємо лише ідею”. Викладач історії російської літератури Черняк рекомендував студентам вивчати праці Л.Троцького і М.Бухаріна, які на його переконання, сприяли розширенню кругозору, дозволяли краще орієнтуватися у вивченні основ більшовизму. Вчення М.Бухаріна пропагував і професор В.Геринович¹⁹.

Наприкінці 1932 р. розпочалися арешти у справі так званої “Української військової організації” (УВО). Не обминули звинувачення у приналежності до цієї організації викладачів ІСВ м.Кам’янець-Подільського.

Наприкінці 1932 р. було заарештовано і ув’язнено велику групу викладачів ІСВ та інших навчальних закладів Кам’янець-Подільського. Матеріали слідства, що тривало майже рік, складають два великі томи. Вони вражають тими зізнаннями та обвинуваченнями, які зводили на себе та один на одного заарештовані науковці. Без сумніву, каральні органи застосовували щодо них жорстокі тортури. Реабілітований в роки “хрущовської відлиги” професор сільськогосподарського інституту, а потім науково-дослідного інституту птахівництва С.Плюйко згадував, як проводив слідство співробітник Кам’янецького ДПУ Співак. Він, не показавши підсудному обвинувачувального акта, постійно твердив про участь вченого у

“контрреволюційній організації”. Коли С.Плюйко відкинув ці безглузді звинувачення, слідчий почав допитувати його лише уночі, кілька діб під-ряд, позбавивши їжі, сну, змушуючи стояти кілька годин на одному місці. Врешті-решт зламаний науковець підписав всі протоколи допитів, що слідчий попередньо сам заготовив²⁰. Головним серед обвинувачених у цій справі був професор І.А.Любарський, відомий своєю відданістю справі українського національного відродження. Зокрема, він різко критикував теорію злиття мов, доводив, що “питання інтернаціональної мови не має під собою ґрунту”. В обвинувачувальному висновку стверджувалось, що І.А.Любарський “в роботі виявляв себе, як махровий петлюрівець”, “спрямовував роботу на відрив української мови від російської”²¹, а головне, що він, нібито, був учасником “Української військової організації”. Питання боротьби з рештками контрреволюційної любарщини обговорювалось на спеціальному засіданні Ради ІСВ 10 грудня 1932 р. Разом з І.А.Любарським були заарештовані професор В.О.Геринович, доцент А.Марцинюк. Аналогічно проходили допити й інших підсудних. Під тортурами вони змушені були зізнаватись у найстрашніших і в своїй більшості фантастичних злочинах.

Один з провідників освітнього руху на Поділлі, педагог, географ, історик, професор ІСВ В.О.Геринович 1 червня 1932 р. був звільнений з Кам’янець-Подільського інституту соцвиху у зв’язку з переходом на роботу до Московського геологорозвідувального інституту ім. С.Орджонікідзе. Тут його було призначено завідувачем геолого-економічної спеціальності та кафедри гірничої економіки цього інституту. Причиною переходу сам професор називав скрутне матеріальне становище (утримання в розмірі 150 руб.). Однак пропрацювати в Москві вченому довелося недовго. Вже 13 грудня 1932 р. В.О.Геринович був заарештований органами НКВС на підставі задалегідь сфальсифікованих звинувачень під час перебування в м.Харкові²². На допитах вчений “засвідчив”, що ще в середині 1920-х років в Кам’янець-Подільському СГП діяла підпільна контрреволюційна група, до якої нібито входили викладачі О.Мельник, І.Олійник, М.Герашенко, О.Полянський та інші; що Кам’янецьке наукове товариство займалось виключно націоналістичною роботою та через Вінницьку контрреволюційну організацію на чолі з Севастьяновим мало ворожі контакти з Києвом тощо²³. Подальша доля вченого була визначеною – 10 років сталінських виправних таборів²⁴. Дослідник Л.Л.Місінкевич довів сфабрикований характер кримінальної справи В.О.Гериновича щодо його участі в “Українській військовій організації” та причетності до шпигунської діяльності на

користь Польщі, а також селянських повстань 1931 р. в Хмельницькій області²⁵.

Найбільшою знахідкою для слідчих стали свідчення асистента інституту технічних культур А.Марценюка. Не витримавши тортур, він обмовив багатьох своїх колег і заявив, що контрреволюційні осередки в Кам'янці-Подільському діяли начебто в інституті соціального виховання, інституті технічних культур, науково-дослідному інституті птахівництва, робітфаці, гідробіологічній станції. Вони були, нібито, згуртовані в єдину організацію, на чолі якої стояв активний учасник Західноукраїнської революції 1918–1919 рр., колишній повітовий комісар ЗУНР О.С.Мельник²⁶.

25 грудня 1932 р. Кам'янець-Подільським ДПУ заарештовано професора Кам'янець-Подільського інституту птахівництва О.С.Мельника за те, що "... з викладачами інституту соцвиху та птахівництва входив до Західноукраїнської націоналістичної організації, яка вела антирадянську роботу, спрямовану на підрив соціалістичного будівництва та повалення Радянської влади в Україні". В усіх звинуваченнях професор визнав себе винним. Отримав ув'язнення строком на 5 років у виправно-трудовах колоніях²⁷.

Нова хвиля репресій настала в березні 1933 р., коли були "викриті" і заарештовані працівники ІСВ: доцент психології Т.Д.Бужко, професор зоології В.Й.Храневич (піддано репресіям за перекидання теорії марксизму-ленінізму у підручнику, який він видав. Цікаво, що цим підручником був підручник з зоології)²⁸. Також репресовано було викладача німецької мови К.А.Поля, завідувача кафедри педагогіки професора М.В.Курневича і викладачів цієї ж кафедри А.І.Сухого і Г.Д.Бужко, доцента кафедри літератури І.Д.Миронця, помічника директора з навчальної частини А.В.Розенкранца. Проти кожного висувались здебільшого надумані обвинувачення, як-от: "мав збочення в трактовці ленінізму як науки", "виявив низку збочень у розумінні марксистсько-ленінської педагогіки", "виїздив до Шепетівки на кордон з метою шпигунства" ... А всі разом вони були оголошені учасниками контрреволюційної націонал-шовіністичної організації, яка нібито мала на меті збройне повалення радянської влади і відновлення буржуазної незалежної України²⁹. У результаті постановою трійки при колегії ДПУ УРСР від 3 березня 1933 р. А.В.Розенкранц, М.Т.Герашенко, С.А.Плюйко, Ф.С.Панасюк, Ф.Д.Наливайко, М.В.Курневич, В.П.Храневич були засуджені на п'ять років позбавлення волі, Г.Д.Бужко – до трьох років, М.С.Савченко був висланий на три роки в Західносибірський край³⁰.

Репресіям піддавався і науковий доробок репресованих викладачів. На заняттях стаціонару та заочного відділу студентам роз'яснювали суть шкід-

ництва на культурному фронті “групи Любарського, Гериновича, Розенкранца та ін.”³¹. Наприкінці грудня 1933 р. методична рада Кам’янець-Подільського ІСВ прийняла постанову “Про шкідницькі настанови підручника В.П.Храневича “Курс загальної зоології” (1930 р.) в світлі марксистсько-ленінської методології”³². Найголовнішим звинуваченням було те, що підручник виданий був українською мовою, для нього характерне “антимарксистське тлумачення розділів “Спадковість”, “Еволюція”, “Марксизм”, що він насичений націоналістичною термінологією³³.

Пізніше жертвами наклепів і свавілля сталінщини стали викладачі В.К.Бернацький, М.О.Драй-Хмара, П.Г.Клепатський, І.Ю.Кулик, директор В.І.Четвериков та ін. 13 квітня 1933 р. у Дніпропетровську було заарештовано Ф.А.Кондрацького ректора Кам’янець-Подільського інституту народної освіти 1928–1931 рр. Це був відгомін репресій, пов’язаних з арештами кам’янецьких науковців. У число 42 розстріляних колишній ректор не потрапив, отримавши термін 5 років ув’язнення, який у 1938 р. було продовжено. 8 червня 1939 р. – звільнений за доведенням невинуватості³⁴.

16 травня 1933 р. Кам’янець-Подільським РВ НКВС було заарештовано і звинувачено за статтею 54-2 КК УРСР за те, що “... приймав участь у контрреволюційній організації, яка ставила за мету повалення Радянської влади”, лектора педагогіки ІСВ – А.І.Сухого. Це був поодинокий випадок коли вироком суду, через відсутність у діях складу злочину, викладача було звільнено³⁵.

Результатом слідства, що проходило у 1932–1933 рр. в ІСВ та інших ВНЗ Кам’янець-Подільського став звинувачувальний вирок, оголошений 19 листопада 1933 р. прокурором Кам’янець-Подільського прикордонного загону. У ньому, зокрема, говорилось: “Розкрита і ліквідована контрреволюційна повстанська, шпигунська організація УВО, яка ставила перед собою завдання збройного скинення Радянської влади, відновлення буржуазно-шовіністичної держави т. зв. Великої Соборної України”. За висновком прокурора, Кам’янецька філія “УВО” була однією з найбільших в УРСР. Її члени нібито мали тісні зв’язки із закордоном, звідти отримували зброю для масових антирадянських повстань. Більшість обвинувачених отримали по 10 років ув’язнення у концтаборах, частина – по 5 років³⁶.

Як бачимо, значна кількість провідних діячів педагогічної ниви, викладачів Кам’янець-Подільського ІСВ протягом 1932–1933 рр. були репресовані. Після відбуття покарання частині з них терміни продовжили. Зрештою всі вони до кінця 1980-х рр. були реабілітовані. Репресії не змогли підірвати науково-педагогічне життя інституту, проте виникла проблема з

викладацьким складом, частину предметів доводилося переносити на наступні курси, а частину, в зв'язку з тим, що фахівців так знайти і не вдалося, не читали взагалі.

Примітки:

1. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2005 рр.): Історичний нарис. Видання 3-тє, доопрацьоване і доповнене / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : “Абетка-НОВА”, 2005. – 172 с.; Завальнюк, О. М. До історії Кам'янець-Подільського державного університету (1918–2003 рр.): Довідково-статистичні матеріали / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2004. – 88 с.; Завальнюк, О. М. Винним себе визнав / О. М. Завальнюк, М. Б. Петров // Репресоване краєзнавство (зб. статей). – К. : Рідний край, 1991. – С. 178-183; Завальнюк, О. М. Документи розповідають: (Сталінський голодомор на Хмельниччині) / О. М. Завальнюк // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: наук. зб. – Хмельницький, 1995. – С. 310-314; Завальнюк, О. М. Кам'янецьчина і Всеукраїнський голодомор 1932–1933 рр. / О. М. Завальнюк // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля: наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т. 2. – С. 46-48; Завальнюк, О. М. 1932–1933 роки на Хмельниччині: (До 60-річчя голодомору) / О. М. Завальнюк // Подільська старовина: Зб. наук. праць. – Вінниця, 1993. – С. 228–237; Завальнюк, О. М. Історичний факультет Кам'янець-Подільського Педінституту: Ретроспектива і сьогодення / О. М. Завальнюк // Наукові праці історичного факультету. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 5-16.

2. Нестеренко, В. А. Українська науково-освітня інтелігенція Кам'янця-Подільського у 1930-ті роки / В. А. Нестеренко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. – Вип. 8. Серія: Історія: зб. наук. праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2004. – С. 180-185; Нестеренко, В. А. Кам'янець-Подільський у 1933 році // Голод 1932–1933 років на Хмельниччині: причини, наслідки, уроки (матеріали республіканської науково-практичної конференції (20 жовтня 1993 р.)). – Хмельницький, 1993. – С. 39-40; Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-і роки ХХ ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості): Вид. 2-ге доп. та випр. / В. А. Нестеренко. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. – 68 с.

3. Слободянюк, П. Я. Педагоги Хмельниччини – жертви сталінських репресій / П. Я. Слободянюк, Ю. В. Телячий, Ю. С. Чемерис. – Ч. 1. – Хмельницький : ПП “Прометей”, 2005. – 288 с.

4. Литвинчук, А. І. Етнокультурний геноцид на Хмельниччині у 30–50 роках / А. І. Литвинчук, П. Я. Слободянюк // Духовні витoki Поділля: творці історії краю. – Ч.1. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (9–11 вересня 1994 р., м. Кам'янець-Подільський). – Хмельницький : Поділля, 1994. – С. 397-406.

5. Суровий, А. Ф. З історії Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання (1930–1933 рр.) / А. Ф. Суровий, Ф. А. Петляк // Освіта, наука і культура

на Поділлі. Зб. наук. пр. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. пед. університет, 1998. – С. 40-50.

6. Войналович, В. А. Каральні акції ДПУ на Поділлі за матеріалами окремої папки рішень політбюро ЦК КП(б)У / В. А. Войналович, Ю. З. Данилюк // Поділля і Волинь в контексті історії Українського національного відродження: Наук. збірник. – Хмельницький, 1995. – С. 170-172.

7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 10. – Спр. 367. – Арк. 12-13.

8. Там само. – Арк. 18.

9. Там само. – Спр. 735. – Арк. 4.

10. Завальнюк, О. М. Історичний факультет Кам'янець-Подільського Педінституту: Ретроспектива і сьогодення / О. М. Завальнюк // Наукові праці історичного факультету. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 9.

11. Державний архів Хмельницької області (далі —ДАХО). – Ф. Р.299. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 2-3.

12. Там само. – Арк. 1.

13. Войналович, В. А. Зазначена праця / В. А. Войналович, Ю. З. Данилюк. – С. 170.

14. Суровий, А. Ф., Зазначена праця / А. Ф. Суровий, Ф. А. Петляк. – С. 48.

15. Там само. – С. 47.

16. Там само.

17. ДАХО. – Ф. Р.299. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 24.

18. Голод 1932–1933 рр. на Україні: очима істориків і мовою документів / [Кер. кол. упоряд. Р. Я. Пиріг]. – К. : Політвидав України, 1990. – С. 293.

19. Комарніцький, О. Б. Репресії радянського режиму проти студентів Кам'янецького педагогічного ВНЗ наприкінці 20-х – у першій половині 30-х рр. XX століття / О. Б. Комарніцький // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки / [Редкол.: В. С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2010. – Вип. 3. – С. 303.

20. Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-і роки XX ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості) / В. А. Нестеренко. – С. 55.

21. Суровий, А. Ф., Зазначена праця / А. Ф. Суровий, Ф. А. Петляк. – С. 47.

22. Островий, В. М. Праця В.О. Гериновича в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти (соціального виховання) (лютий 1929 – червень 1932 рр.) / В. М. Островий // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оюм, 2009. – Т. 14. – С. 275-276.

23. Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-і роки XX ст. (основні

- напрями, наслідки, недоліки та особливості) / В. А. Нестеренко. – С.55-56.
24. Островий, В. М. Постать В.О. Гериновича у працях подільських дослідників (1991–2007 рр.) / В. М. Островий // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10. – С. 72.
25. Місінкевич, Л. Л. Реабілітація жертв сталінських репресій на Поділлі у 1987–1989 роках / Л. Л. Місінкевич // Там само. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 8. – С. 169-183.
26. Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-і роки ХХ ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості) / В. А. Нестеренко. – С.55-56.
27. Слободянюк, П. Я. Зазначена праця / П. Я. Слободянюк, Ю. В. Телячий, Ю. С. Чемерис. – С.67-68.
28. ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 2070. – Арк. 5.
29. Складенко, Є. М. Штучно створені контрреволюційні організації в Кам'янці-Подільському (початок 30-х років) / Є. М. Складенко // V Всеукраїнська наукова конференція “Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України” (жовтень 1991 р.). Тези доповідей і повідомлень. – К.; Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 168.
30. Савчук, В. О. Політичні репресії проти науково-краєзнавчої інтелігенції Кам'янця-Подільського у 20-х–30-х рр. ХХ ст. / В. О. Савчук // Наукові праці Кам'янця-Подільського національного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 18. – С. 363.
31. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / [За ред. О. М. Завальнюка]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – С. 74.
32. Савчук, В. О. Зазначена праця / В. О. Савчук. – С. 364.
33. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – С. 75.
34. Прокопчук, В. С. Ректор Кам'янець-Подільського ІНО Ф.А. Кондрацький / В. С. Прокопчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. – Випуск 9. У 5 т. – Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2010. – Т. 1. – С. 72.
35. Слободянюк, П. Я. Зазначена праця / П. Я. Слободянюк, Ю. В. Телячий, Ю. С. Чемерис. – С. 23.
36. Нестеренко, В. А. Українізація на Поділлі у 20–30-і роки ХХ ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості) / В. А. Нестеренко. – С. 56.

Резюме

В статті досліджуються основні аспекти, пов'язані з положенням преподавательського складу Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання в час репресій 1932–1933 рр.

Ключевые слова: Каменец-Подольский институт социального воспитания, преподаватель, профессор, интеллигенция, репрессии, тоталитарный режим, заключение.

Одержано 20 травня 2011 року

УДК 94(477)(092)

Л.А.Іваневич

Політичні репресії у житті Н.В. Суровцової

У статті на основі виявлених документів висвітлюються раніше маловідомі факти біографії та активної громадсько-політичної діяльності визначного дослідника історії України, музеєзнавця й справжньої патріотки своєї Батьківщини Надії Суровцової (1896–1985).

Ключові слова: Надія Суровцова, історик, громадські погляди, еміграція, Український жіночий союз, політичні репресії.

Досліджуючи свого часу життєві шляхи подолянина, визначного історика культури та мистецтва, етнографа та шевченкознавця Костя Віталійовича Широцького, я зіткнулась з цікавою особистістю, доля якої склалася не менш трагічно ніж нашого земляка. Це була майбутня відома громадсько-політична діячка, письменниця, історик, доктор філософських наук Надія Віталіївна Суровцова – перше й останнє кохання Костя Віталійовича. Бог вділив їй довгі роки життя, але життя важкого, наповненого постійними випробування міцності сили духу і волі. Однак попри всі невдачі та лихоліття за відведених 89 років Надія Віталіївна встигла стільки багато зробити, що даєшся диву. Недарма її активна громадсько-політична позиція і робота, а також творчі здобутки не давали спокою радянській владі, тому не оминули свідому українку ні політичні репресії кінця 1920 – початку 1930-х рр., ні заслання, ні Колима, ні перевірки й переслідування наприкінці 1970-х рр.

Історіографія проблеми вивчення життєдіяльності Надії Віталіївни Суровцової включає насамперед цінні автобіографічну роботу “Колимські